

Colofon:

Auteur: Bert Blase

@2025

ISBN: 9789465260310

Democratie van onderop

Bert Blase

Echte democratie wordt vanaf de kleinste
eenheid opgebouwd

1. Geestelijke voorbereiding op oorlog; maar wat nu als je vrede wil?
2. We moeten het gewoon zelf doen
3. Hoe organiseer je van onderop
4. Voor wie zich zorgen maakt om het klimaat
5. Zwitserland; het bestuurlijk buitenbeentje
6. Hoe Europa verandert als we de democratie van onderop organiseren
7. Zonder de scheiding van kerk en staat liggen onvrijheid en geweld op de loer
8. De invloed van migratie op de democratie van onderop
9. De stille revolutie van de lokale partijen
10. De spreidingswet
11. Democratische instituties: reddingsboei of rem?
12. Heeft de koning een plaats in de democratie van onderop?
13. Willekeur
14. Theaterdemocratie
15. Op weg naar burgerdemocratie
16. Ontwikkelingshulp
17. Het vreugdevuur in Vlaardingen
18. Staat de huidige trend in de politiek niet haaks op democratie van onderop?
19. De nieuwe wereldorde
20. Kan de wereld zonder oorlogsgeweld?
21. De niet-afgehechte conflicten vragen om inspanningen met een lange adem
22. De keuze van Mark Zuckerberg
23. Ondermijnt buitenlandse invloed onze democratie?
24. Randvoorwaarden
25. Timing en alertheid

1.

Geestelijke voorbereiding op oorlog; maar wat nu als je vrede wil?

Op donderdag 12 december 2024 hield Mark Rutte zijn eerste grote toespraak als secretaris-generaal van de NAVO. Hij koos meteen voor grote woorden. Zo vertelde hij dat het 'tijd is om ons geestelijk voor te bereiden op oorlog'. Hij liet weten dat Rusland, China, maar ook Noord-Korea en Iran hard aan het werk zijn om Noord-Amerika en Europa te verzwakken en onze vrijheid te ondermijnen. 'Ze willen de wereldorde veranderen. Niet om een eerlijker systeem te creëren, maar om hun eigen invloed veilig te stellen.' Om dreigend daaraan toe te voegen: 'Wat er in Oekraïne gebeurt kan hier ook gebeuren.'

Nu toon ik graag begrip. Bij deze woorden van Mark Rutte kun je daarom meewegen dat hij leiding geeft aan een militaire organisatie in een tijd dat er oorlogen woeden aan de rand van Europa. Hij heeft tot taak het NAVO-bondgenootschap bijeen te houden. Met name de Europese leden hebben jarenlang veel minder financieel bijgedragen dan was afgesproken. Met dit in het achterhoofd is het niet onlogisch dat hij voor ferme taal kiest.

Toch zijn het deze uitspraken die me over de streep hebben getrokken om duidelijk te maken dat er een alternatief is voor deze oorlogstaal. Ik noem dit alternatief: de democratie van onderop. Ik heb als burgemeester vijftien jaar lang geprobeerd dit in de praktijk te brengen, er lezingen over gegeven en boeken over vol geschreven. Maar al die tijd was ik terughoudend met het wijzen op actuele voorbeelden uit de nationale en internationale politiek. Het kon de indruk wekken dat het mij te doen is om de persoon in kwestie - wat niet zo is - en het zou afleiden van de essentie: het omvormen van het politieke *top-down* denken in de richting van *bottom-up*.

In dit boek doe ik dit nu toch. Mijn zorgen over de escalatie van geweld, het onvermogen van het gevestigde politieke systeem en de massaal ervaren onvrede zijn te groot. Dus in dit boek geef ik mijn reactie op de actualiteit. Niet om met de vinger te wijzen naar de huidige hoofdrolspelers, maar met het doel om te laten zien dat er andere wegen - en dus andere uitkomsten - mogelijk zijn. Het is geen natuurwet dat we stappen van conflict naar conflict, van strijd naar strijd en van crisis naar crisis.

Ik voeg hierbij een disclaimer toe. Want er zijn zoveel mensen die goede ideeën hebben, dat 'de beste oplossing' nooit door één persoon bedacht kan worden. Het is daarom niet mijn bedoeling om te doen alsof ik het allemaal weet. Het gaat er mij om te laten zien dat onze democratie slimmer, beter, creatiever en effectiever kan. Het loont de moeite om daarin te investeren en daarnaar te handelen, met alle kennis en kunde die wij met elkaar kunnen opbrengen.

Terug naar de toespraak van Mark Rutte, die ons aanmoedigt om ons geestelijk voor te bereiden op oorlog. Zou het niet verstandiger zijn om ons niet alleen op die mogelijke toekomst voor te bereiden, maar om meerdere mogelijkheden langs te lopen? Waarbij er in het slechtste geval een escalatie van oorlog en geweld dreigt en er in het beste geval een ommekeer plaatsvindt naar een nieuwe vrede. Waarbij in het ergste geval de nieuwe wereldorde tot stand komt door chaos, oorlog, manipulatie en strijd, maar in het beste geval door het wederzijds erkennen van elkaars kracht en positie. Waarbij tussen deze twee uitersten nog allerlei tussenvormen denkbaar zijn.

Natuurlijk mag je van een militaire organisatie als de NAVO verwachten dat zij rekening houdt met een ongunstig verloop, ook als dit leidt tot een oproep tot extra militaire investeringen. Maar mogen we ook verwachten dat de leiders van de NAVO-landen met alles wat zij in zich hebben, proberen zo dicht mogelijk bij een vreedzame uitkomst uit te komen? Mogen we van hen verwachten dat zij dit ook uitspreken en dat zij steeds opnieuw hun hand uitsteken? Natuurlijk zonder de risico's uit het oog te verliezen of te ontkennen. Maar waarom alléén inspelen op angst? Waarom niet benoemen dat 'aan de andere kant' ook mensen leven, die in het verleden hebben laten zien in staat te zijn tot oorlog, maar die - net als wij - de vrede verkiezen? Dus hoe taai een conflict ook lijkt; dat we toch steeds op zoek blijven naar niet-gewelddadige oplossingen?

Uiteraard moeten en zullen we niet over ons heen laten lopen. Maar laten we tegelijk andere landen en volkeren de kans geven om op hún manier te leven.

Laten we minder dan voorheen voor de ander bepalen wat goed voor hen is. Kunnen we niet aan de leiders en de bevolking van Rusland, China en ieder ander land voorstellen om met elkaar te bespreken hoe de overgang naar een andere wereldorde kan plaatsvinden zonder dat hier eerst een oorlog voor nodig is en zonder dat we overgaan tot bloedvergieten?

Over die nieuwe wereldorde is veel te zeggen. Want het is vanzelfsprekend dat de wereld op dit vlak in beweging is. Het zou toch vreemd zijn als alles zou zijn 'bevroren' na de Tweede Wereldoorlog.

Dus is het best logisch dat we steeds vaker horen over multipolariteit en zelfs over nonpolariteit. In hoofdstuk 19 en 20 gaat het hier uitgebreider over, ook over de betekenis van deze begrippen. Maar op deze plek wil ik benadrukken dat de overgang van de ene naar de andere wereldorde niet vanzelf gaat. Het gaat over verschuivingen in macht en zeggenschap. Zolang mensen, groepen en staten in beweging zijn, zolang er emancipatie is, zijn onderlinge verschuivingen vanzelfsprekend. Dit soort herschikkingen van macht kan met geweld gepaard gaan, maar het kan ook anders: door overleg.

Is het niet de moeite waard om hierover van gedachten te wisselen? Om te bekijken hoe een multipolaire wereld - en uiteindelijk zelfs een nonpolaire - eruit ziet? Hoe culturen en regio's naast elkaar kunnen bestaan, zonder dat de een probeert te heersen over de ander? En, zeker zo belangrijk: wat ervoor nodig is om dit te bereiken?

We moeten het gewoon zelf doen

De Rotterdamse huis- en straatarts Michelle van Tongerloo bespreekt op radio1 haar nieuwe boek¹. Ze spreekt duidelijke taal: ‘we verwachten veel te veel van de overheid’, ‘we moeten het gewoon zelf doen’ en ‘het is allemaal heel eenvoudig, maar we hebben het ingewikkeld gemaakt’. Hoewel ik de onderbouwing die ze in haar boek geeft nog niet ken: wat mij betreft is dit drie keer in de roos. De overheid is niet in staat om alles op te lossen en is daar ook helemaal niet op toegerust. Met wetten en regels lever je nooit het maatwerk dat in de praktijk van alledag nodig is en waar mensen onderling juist wel toe in staat zijn.

Dus inderdaad, we moeten af van het mechanisme dat we bij ieder probleem denken ‘dat moet de overheid oplossen’ om vervolgens ontevreden te worden als dit niet lukt. Het is niet alleen een mechanisme met een kromme aanname - namelijk dat de overheid dit vermogen heeft - het is ook een recept voor onvrede.

Het loslaten van dit mechanisme gaat niet vanzelf. We zijn het ‘we moeten het gewoon zelf doen’ behoorlijk verleerd. De hoeveelheid belasting die we betalen,

¹ De titel van haar boek is: ‘Komt een land bij de dokter’.

suggereert ook dat we erop kunnen rekenen dat ‘een ander’ (lees: de overheid) met dit geld de oplossingen voor ons regelt. We betalen ervoor dus we hoeven er verder niet meer naar om te kijken.

Maar zo werkt het niet. Het overgrote deel van het belastinggeld wordt niet effectief en soms zelfs geheel averechts uitgegeven. Het enige dat de belastingbetaler nog doet is daar ontevreden met de vinger naar wijzen. Terwijl het geld zoveel effectiever kan worden ingezet als we hiermee het ‘gewoon zelf doen’ mogelijk maken. Hierdoor ontstaat meer betrokkenheid, maatwerk, nabijheid en menselijke maat. Of, andersom geredeneerd: minder anonieme afstand, bureaucratie en van-het-kastje-naar-de-muur mechanismen.

Hoe goed het ook is bedoeld, de route om allerlei handelingen en maatregelen in regels te vervatten en bij instituties te beleggen, loopt dood. De starheid en verkokering die het met zich meebrengt, leidt tot de begrijpelijke wens om - door de kokers heen - alles op elkaar af te stemmen. Zo ontstaan matrixorganisaties met bijbehorende programmasturing, prestatieprikkels en overkoepelend integraal beleid. Dit maakt het node-loos abstract en ingewikkeld. Je moet een specialist zijn (of inschakelen) om alle regels en uitzonderingen te kunnen volgen.

Terwijl de meeste vraagstukken waarmee we worden geconfronteerd in de kern eenvoudig zijn. Zeker als je ze weet terug te voeren tot de basale uitgangspunten van gezond samenleven. Ik noem er vier:

- > ieder draagt zorg voor zichzelf als het kan en we zorgen voor elkaar als dit nodig is;
- > we accepteren dat we onderling verschillen;

- > ieder draagt bij overeenkomstig zijn of haar talent;
- > als er conflicten zijn, lossen we die op zonder de toevlucht te nemen tot geweld.

Als we de samenleving eenvoudiger willen organiseren, moeten we dicht bij deze uitgangspunten blijven. Dit betekent dat we het 'zelf doen' en het 'met elkaar doen' als basis nemen. Dus níet ieder deelbelang afbakenen, isoleren en apart organiseren, maar juist alle belangen - alle invalshoeken - aan de basis samenbrengen. Er zijn voorbeelden te over waar dit met succes gebeurt. Denk aan buurtinitiatieven, online *community's*, verenigingen, ondernemingen en coöperaties. Je ziet het ook terug bij een wijkbegroting en in de buurtwhatsapp.

Zeker als het gaat om vraagstukken die veel mensen aangaan, moeten we bij het van-onderop-organiseren alert zijn dat alle verschillende invalshoeken meegenomen worden. Gebeurt dit niet en sneeuwt een invalshoek onder, dan bouw je namelijk de frustratie in. Juist bij schijnbaar tegenovergestelde belangen of meningen is het belangrijk dat deze allemaal meedoen. Precies dan ontstaat het eigenaarschap en de creativiteit die we nu vaak ontberen. Tegelijk voorkom je op deze manier dat de verschillen in veel grotere abstractie en anonimiteit tot felle botsingen leiden, volgens het principe van winnen of verliezen. Dat is een van de grootste mankementen en frustraties van het huidige systeem.

Juist omdat er veel verschillende vraagstukken zijn, is het goed dat er verschillende manieren zijn om ze 'van onderop' te benaderen. Het rijtje voorbeelden van

daarnet maakt dit goed duidelijk. Deze mogelijkheid tot maatwerk is erg belangrijk; het voorkomt dat we ieder vraagstuk door dezelfde (politieke) mal proberen te duwen.

De aard van het vraagstuk is daarom bepalend voor de aanpak ervan. Zijn er grote verschillen in opvattingen en zijn er veel emoties bij betrokken of is dit niet het geval? Hoe minder verschillen van inzicht er zijn, hoe meer de nadruk kan liggen op directe actie. Het samen doen genereert praktische oplossingen en onderling vertrouwen. Maar als de emoties oplopen en de meningen verder uiteengaan, is de aanpak anders. In dat geval zal er meer aandacht worden besteed aan het vinden van het gemeenschappelijke belang en het bedenken van creatieve ideeën. Ieder vraagstuk vraagt daarom zijn eigen democratische maatwerk. Dit is een wezenlijk kenmerk van de democratie van onderop.

3.

Hoe organiseer je van onderop?

Als je de samenleving 'van onderop' organiseert:

- > speel je in op ieders eigenheid en verantwoordelijkheid;
- > benut je de aanwezige kennis en kunde;
- > doe je recht aan de kracht van de onderlinge samenwerking.

Je beslist op het niveau van de kleinst mogelijke eenheid. Beslissingen die jezelf aangaan, neem je - zoveel als mogelijk - zelf. Een vraagstuk dat alleen de mensen betreft die deel uitmaken van hetzelfde huishouden, bespreek je met dat groepje mensen. Als een verband van mensen iets zelfstandig voor elkaar kan krijgen, is het uitgangspunt om dit met dat verband te doen. Hierdoor blijven acties herkenbaar voor het gezelschap dat de gevolgen ervan draagt.

Dit is de basisregel. Dit impliceert een belangrijk punt, dat eigenlijk vanzelfsprekend is. Want zodra datgene wat jij of je groep beslist een indringend effect heeft op een ander - of op je omgeving - dient het belang van die ander - of dat andere - mee te tellen.

Een klein voorbeeld kan dit verduidelijken: als alle leden van jouw huishouden het erover eens zijn dat je midden in de nacht het volume van je muziekinstallatie

hard kunt aanzetten en de buren worden hierdoor gestoord in hun nachtrust, dan zijn die buren vanaf dat moment - eigenlijk dus al iets eerder - onderdeel van de kring van betrokkenen.

Ik noem dit nadrukkelijk om te voorkomen dat de basisregel misbruikt wordt om de reële belangen van andere betrokkenen buiten te sluiten. In dat geval verschuיל je je ten onterechte achter de basisregel en dat is natuurlijk niet de bedoeling.

Een tweede voorbeeld: als je giftig afval in huis hebt en je beslist om dit ergens in de omgeving te dumpen, strookt dit niet met de basisregel van de kleinst mogelijke eenheid. Weliswaar kun je dit in je eentje beslissen, maar als je in je eentje beslist, vraagt dit altijd om empathie: het beantwoorden van de vraag welk effect je beslissing heeft op je omgeving. In dit voorbeeld ondergaat de omgeving het schadelijke gevolg. Het belang van de omgeving is daarmee dus betrokken geraakt. Dit belang dient meegewogen te worden in het besluit. Als je daar in je eentje niet toe in staat bent, heb je een ander nodig om vanuit dat perspectief deel te nemen aan 'de kleinst mogelijke eenheid' die hierover beslist.

Je kunt dit ook als de tweede basisregel zien. Zodra een belang over het hoofd wordt gezien, is de eenheid te klein of te eenzijdig samengesteld. Zodra je beslissing een reëel effect heeft op anderen, betrek je die ander bij de beslissing.

Vanuit deze twee uitgangspunten wordt de democratie van onderop opgebouwd. Betreft iets alleen jouw leven: jij bent aan zet. Betreft het de leden van je huishouden: met hen beslis je samen. Betreft het de inwoners van je

buurt: de buurt heeft het voor het zeggen. Overstijgt het de buurt (bijvoorbeeld de locatie van de basisschool): de wijk beslist.

Als een vraagstuk een groter aantal betrokkenen raakt dan er bij een kleinschalig verband zijn betrokken, zoekt dit kleine verband naar de mogelijkheid om dit in een groter verband aan te kaarten (of creëert deze mogelijkheid zelf). Stel dat in de ene gemeente de behoefte bestaat om een verkeersweg aan te leggen naar de buurgemeente, dan is het onvoldoende als dit besloten wordt door die ene gemeente alleen. De een vraagt dan om overleg met de ander - en beide gemeenten worden gelijkwaardig in de besluitvorming betrokken.

Als we ervoor zorgen dat vanuit de kleinere verbanden de overstijgende vraagstukken worden geagendeerd in een verband van een grotere schaal, bouw je op een organische manier de agenda op van dit grotere verband. Zo verzeker je dat de agenda van het grotere verband aansluit bij de behoefte van de inwoners en de door hen ervaren problemen. Hiermee voorkom je dat grotere verbanden 'over de hoofden van de inwoners heen' een agenda bepalen en daarover beslissen. Tegelijk betekent deze manier van doen dat vraagstukken die aangepakt moeten worden niet worden doorgeschoven. Er is tenslotte een reële behoefte aan een oplossing van het vraagstuk bij de inwoners.

Wat op het kleinere niveau kan worden beetgepakt, gebeurt daar. Via de grotere verbanden kan dit worden aangevuld met extra beslissingen, maar alleen als dit nodig is. Zo vult de wijk de agenda van de gemeente, de gemeente van de provincie, de provincie van het rijk.

Het rijk schakelt zo nodig door naar buurlanden en het hele continent - en waar nodig door naar de wereld.

Als we de democratie op deze manier organiseren heeft dit grote voordelen:

- > beslissingen op grotere schaalniveaus spelen per definitie in op behoeften die worden ervaren in een kleiner verband;

- > er worden bij beslissingen geen belangen of invalshoeken over het hoofd gezien of genegeerd;

- > er worden op een grotere schaal alleen maatregelen genomen die noodzakelijk zijn voor de oplossing van het vraagstuk. (Hierdoor wordt 'stapelings' van wetten, regels en besluiten voorkomen, blijven maatregelen herkenbaar en sluiten ze aan bij het karakter van het gezelschap of de streek die het betreft.);

- > de maatregelen die genomen worden op de verschillende schaalniveaus vullen elkaar aan en zorgen daardoor voor een goed passende mix.